

Loški grad skozi stoletja

Izvleček

V prispevku skušamo ob pomoči ohranjenih arhivskih virov, upodobitev grajske stavbe in najnovejših arheoloških odkritij rekonstruirati videz Loškega gradu, od njegovih zgodnjih začetkov v drugi polovici 12. stoletja in vse do današnjih dni. Skozi stoletja se je grajska stavba spreminjala in dopolnjevala, v skladu s potrebami vsakokratnih lastnikov in duhom časa, in se, čeprav v precej spremenjeni podobi, ohranila vse do danes.

Abstract

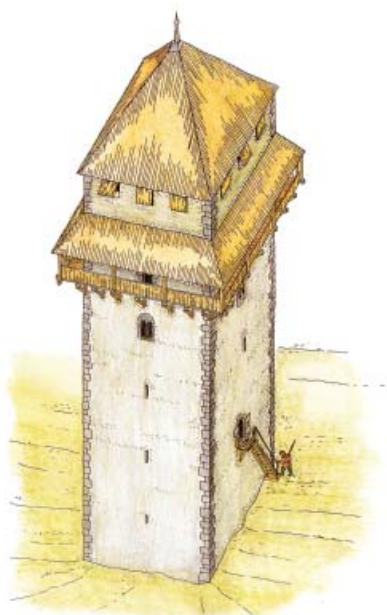
Loka Castle through the centuries

With the aid of preserved archive sources, old depictions of the castle building and the most recent archaeological findings, we attempt to reconstruct the appearance of Loka Castle from its early beginnings in the second half of the 12th century right up until today. Over the course of the centuries, the castle building was altered and enlarged in line with the needs of the then owners and spirit of the time, and has been preserved right up until today, although in considerably changed appearance.

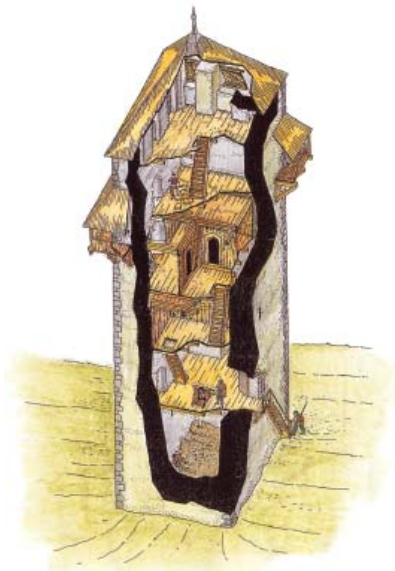
Loški grad do potresa leta 1511

Kako daleč nazaj segajo začetki Loškega gradu nam pisni viri ne poročajo. Glede na ohranjene omembe lahko njegove začetke umestimo vsaj v drugo polovico 12. stoletja. Na Loški grad se najverjetneje nanaša omemba iz leta 1202, kjer beremo o močno utrjenem gradu v Loki (*castrum firmissimum in loco qui dicitur Lonca*),¹ kar dokazuje obstoj Loškega gradu od konca 12. stoletja dalje. Iz dokumenta, datiranega v leto 1270, ki govori o gradovih in utrdbah na freisinškem

1 Kos, *Gradivo za zgodovino Slovencev*, 5. knjiga (1201–1246), str. 7; Zahn, *Codex diplomaticus Austriaco-Frisingensis*, Band XXXI, str. 124–125.

Sl. 1: Poskus rekonstrukcije romanskega stolpastega gradu. (po Črepinšek, 2007)

Sl. 2: Pogled v notranjost romanskega stolpa. (po Črepinšek, 2007)

ozemlju, lahko sklepamo, da so oskrbnikov sedež najkasneje do tega časa prenesli iz Zgornjega stolpa na spodnji Loški grad. Še eno omembo in hkrati zelo zgovoren dokaz o obstoju Loškega gradu srečamo v prvem popisu grajskega inventarja iz leta 1315, kjer se v povezavi z gradiščansko službo omenja Zgornji stolp, kot stari stolp nad gradom (*turris antique super castrum*).²

Kakšen je bil prvotni Loški grad? Dokaj dobro podobo o videzu prvotnega Loškega gradu si lahko ustvarimo z natančnim proučevanjem popisov premičnega grajskega inventarja iz začetka 14. stoletja³ in razporeditve prostorov, v katerih so inventar popisali. Na podlagi tega pridemo do spoznanja, da je bila osrednja bivalna zgradba stolpaste oblike (sl. 1). To nas ne preseneča, saj je bila ta oblika gradu prevladujoča v času romanike in tudi še v zgodnjem gotskem obdobju.

Stolp je bil najverjetneje kvadratnega tlorisa in zelo podoben tistemu, ki je stal na Kranclju. Na podlagi podatkov iz inventarnih popisov in primerjave z drugimi podobnimi stolpastimi gradovi iz tega obdobja ugotavljamo, da je imel več nadstropij. Vhod je bil zaradi večje varnosti dvignjen od tal, nahajal se je v prvem nadstropju, in bil dostopen po odmični lestvi ali stopnicah. Vhodne odprtine so bile ozke, okna pa podobna majhnim linam. Zid se je z nadstropji tanjšal in na nastale police so tramove položili tako, da so bila posamezna nadstropja predeljena z lesenimi stropi (sl. 2).

Tla so bila v večini prostorov lesena, pokrita z žaganimi smrekovimi deskami, izjemoma tudi z opečnimi tlakovci. Nadstropja so bila med seboj povezana z lesenimi stopnicami. Le v pritličju, kjer so bili kletni in skladiščni prostori, je bil strop zidan in obokan. Strehe tovrstnih stolpastih gradov so bile najpogostejše piramidalne oblike in prekrile z lesenimi škodlami, saj tovrstno kriti-

2 Zahn, *Codex diplomaticus Austriaco-Frisingensis, Band XXXVI*, str. 122.

3 1315, 1318, 1321.

no še v času gotike najpogosteje srečujemo na gradovih in tudi v mestih. Od ostale kritine so možne tudi skrilaste ploščice ali opeka, saj se ognjevarna kritina vse bolj uveljavlja od začetka 14. stoletja dalje. V tem obdobju je bila opeka zelo draga, zato še ni prišla v splošno rabo in tudi v mnogo kasnejšem času so bile opečnate strehe redke.⁴

Zaradi večje varnosti in potrebe po številnih pomožnih objektih znotraj zavarovanega dvoriščnega prostora so stolp utrdili z obzidjem. Ne vemo zanesljivo, kdaj se je to zgodilo. Glede na zgodnjo omembo »močno utrjenega gradu« v pisnih virih lahko domnevamo, da je bil z obzidjem obdan že od začetka 13. stoletja dalje. Bolj zanesljive dokaze o obstoju obzidja imamo za stoletje kasneje. V inventarnih popisih iz začetka 14. stoletja se poleg prostorov v stolpu omenjajo tudi konjušnica, kuhinja in kašča. Za te objekte domnevamo, da so se zaradi velikosti ali specifičnih potreb nahajali izven stolpa, znotraj zavarovanega grajskega dvorišča, prislonjeni ob zunanje stranice stolpa ali ob obzidje.

O dodatnem utrjevanju dvorišča okrog stolpastega gradu priča tudi najdba manjšega okroglega obrambnega stolpa. Temelji stavbe (sl. 3) so bili odkriti pri prenovi kletnih prostorov v SV vogalu današnje grajske stavbe. Stolpa zaradi pomanjkanja datacijsko občutljivih najdb zaenkrat žal nismo uspeli natančneje časovno umestiti, v grobem lahko njegov nastanek iščemo v obdobju od 13. do 15. stoletja.

Sl. 3: Pogled na del odkopanih temeljev manjšega okroglega stolpa. (foto: Jože Štukl)

Loški grad od potresa 1511 do leta 1803

V potresu, ki je 26. marca 1511 prizadel loško področje, je bil poleg Zgornjega stolpa na Kranclju in Wildenlacka nedvomno močno poškodovan tudi prvotni Loški grad. Škof Filip je od vseh treh gradov sklenil obnoviti samo Loškega, medtem ko so ostala dva opustili. Pri tem je Zgornji stolp zaradi neposredne bližine služil kot priročni kamnolom, saj se je nahajal tik nad Loškim gradom. Glavna obnova Loškega gradu je potekala med leti 1513–1516, povsem zaključena pa je bila šele leta 1527, ko je bil dograjen jugovzhodni stolp v smeri proti mestu. O obnovi gradu škofa Filipa govorijo tri kamnite napisne plošče. Prva se danes nahaja v pritličju grajskega hodnika, prvotno je bila vzdana na osrednjem stolpu, druga je nad nekdanjim vhodom v grad z mestne strani, tretja pa na podnožju

⁴ Makarovič, Grad Vodriž, str. 41; Makarovič, Pričevanje gotskega stolpa Koblja, str. 158–159.

Sl. 4: Škofjeloški grad, detajl Merianovega bakroreza iz leta 1649.

potresni obnovi povsem ohranil staro srednjeveško zasnovo, sklepamo, da stolpa niso porušili in ga postavljali na novo, temveč le popravili in posodobili v duhu novega časa. Če bi prvotni grad, z vsemi pripadajočimi poslopji, povsem podrli in zgradili na novo, bi že v zasnovi pričakovali modernejšo zgradbo, primernejšo novemu duhu časa, saj je nov grajski kompleks nastajal v času, ko sta se srednji vek in z njim povezana utrdbeni arhitektura počasi umikala in prepuščala mesto novi dobi, ki je prinesla spremembe tudi v zahtevah po udobnejšem in prijaznejšem bivališču.

Podobno kot stavbna analiza nam zgornjo tezo potrjujejo tudi pisni viri. V obračunu za leto 1517 najdemo podatek, da so tedaj porabili pri obnovi gradu 130.000 zidnih opek in 24.750 korcev za streho. Med obrtniki razen zidarjev srečamo še opekarje, kovača, tesarja, mizarja, kamnoseka, steklarja in celo urarja. Veliko omenjenega materiala so porabili pri obnovi osrednjega stolpa, ki so ga okrasili in mu dali v stilu tedanjega časa renesančni videz.⁵ Mogočna zgradba je bila kvadratnega tlorisa, s stranico 18 metrov in zidom debeline 3 metrov, v višino je segal 35 metrov. Na vrhu je imel konzolni venec, namenjen obrambi, ter dva stražna stolpiča na jugozahodnem in severovzhodnem vogalu. Streha je imela piramidalno obliko, prekrita je bila z opeko (sl. 4).

Ob zaključevanju del pri obnovi gradu se je škofu Filipu porodila misel, da bi dal zgraditi še en stolp v smeri proti mestu. Tako je oktobra leta 1516 pisal

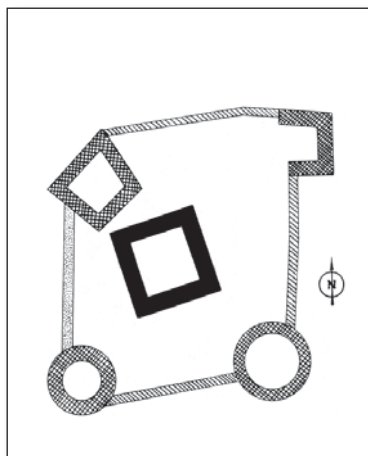
kapele. Obnovitvena in gradbena dela so se začela takoj po potresu, saj je škof Filip že avgusta 1511 javil v Škofjo Loko, da bo na pomoč poslal dobrega stavbenika in zidarja, ki bo pripravil vse potrebno za obnovo.⁵

Tako se v obračunu za leto 1513 omenja mojster Jurgko Mawrer, v družbi opekarskega mojstra in mnogih delavcev, ki so sodelovali pri obnovi. Apno so žgali v Lubniku in pri Bodovljah. Že v tem letu so stroški obnove znašali 729 mark in 77 sol-dov.

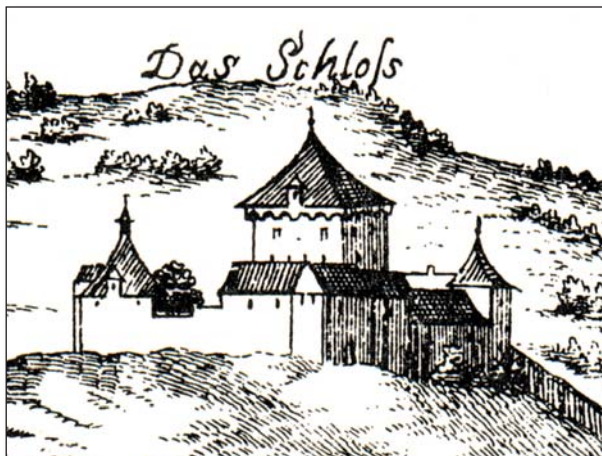
Glavna bivalna zgradba prvotnega gradu je bil osrednji stolp. Kaj se je z njim zgodilo v potresu in do kakšne mere je bil poškodovan, ne vemo. Že iz same oblike gradu, ki je tudi po

5 Blaznik, *Škofja Loka in loško gospostvo*, str. 156.

6 Blaznik, *Škofja Loka in loško gospostvo*, str. 156–157.

Sl. 5: Tloris Loškega gradu po popotresni obnovi v letih 1511–1527. (Štukl, 1967)

Sl. 6: Škofjeloški grad po Valvasorju (1679).

Mestnemu svetu v Škofji Loki, naj po slu že ob prvi kurirski poti v Freising pošljejo podatke, kakšen naj bo stolp in koliko bi delo stalo. Ker se je kljub vsemu začetek gradnje zavlekel, je spomladi leta 1525 loški oskrbnik in kaščar Baltazar Siegesdorfer opozoril škofa, da bi bilo ob gradu v smeri proti mestu nujno zgraditi stolp, kajti tam je obzidje stalo na temelju, ki je bil že močno dotrajan. Šele ob ponovnem Siegesdorferjevem opozorilu leta 1526, da so časi hudi in bi bilo Škofjo Loko treba bolje utrditi, se je škof odločil za gradnjo in že do naslednjega leta je bil stolp zgrajen. S tem zadnjim gradbenim dejanjem se je povsem zaključila popotresna obnova Loškega gradu in grajski kompleks je dobil novo podobo. Nekako na sredini grajskega dvorišča je stal mogočen osrednji stolp. Zunanjo linijo gradu so na vseh štirih vogalih utrdili s stolpi. Na jugozahodnem in jugovzhodnem vogalu sta bila dva okrogla stolpa. Med obema so bila na obzidje prislonjena gospodarska poslopja. Na severovzhodu in severozahodu sta bila za razliko od obeh okroglih stolpov nekoliko manj izrazita vogalna stolpa kvadratne oblike. Skozi severozahodnega je bil preko dviznega mostu speljan glavni, tudi tovorni vhod na grad (sl.5). Grajsko dvorišče je bilo na zahodni strani zaprto z visokim zidom, ki se je zaključeval s pokritim obrambnim hodnikom.⁷

Glede namembnosti prostorov so viri zanesljivejši predvsem za oba okrogla stolpa. V jugozahodnem so bile grajske ječe, ki jih omenja vir iz leta 1634, ki dalje pravi, da je bila v stolpu nameščena tudi natezalnica. Prostori so bili že pred sredino 17. stoletja v zelo slabem stanju, podstrešni tramovi so bili tako dotrajani, da bi že večji sneg utegnil porušiti ostrešje. V jugovzhodnem stolpu, ki se že leta 1529 v virih omenja kot »*capeln turn*«, je bila grajska kapela, ki pa najbrž ni bila posvečena, najverjetneje je šlo le za hišni oratorij (sl. 6).

7 Blaznik, *Škofja Loka in loško gospostvo*, str. 158; Reisp, *Škofjeloški grad*, str. 25–26.

Sl. 7: Loški grad leta 1698.
(hrani Loški muzej)

Sl. 8: Škofjeloški grad konec 18. stoletja.
(hrani Loški muzej)

zelo načet, dotrajan je bil dvizni most, okna v obzidju pa razbita. Položaj je postal še bolj kritičen, ko je potres leta 1691 močno razmajal grajsko poslopje (sl. 7). Tedaj je glavar poklical stavbenika iz Ljubljane, ki mu je svetoval najbolj nujna dela. Srednje nadstropje bi bilo treba na vseh štirih vogalih povezati z železjem, v knežji sobi in zgornjem nadstropju pa dvigniti z opeko pokrita tla in povezati zidove s hrastovimi tramovi ter železjem. Ker je bilo stanje resno, se je škof Janez Francišek odločil za temeljitejše posege. Obsežna gradbena dela so trajala šest let (1716–1722). Živahno gradbeno dejavnost in obseg del pri obnovi gradu ponazarja podatek iz obračunskega obdobja 1717–1718. V tem času so bili na gradu zaposleni zidarski mojster z 31 zidarji in 2 mešalcema malte ter tesarski mojster z 10 tesarskimi pomočniki. Poleg omenjenih je tu delalo še 24 dninarjev. Iz Ljubljane so navozili 28.900 kosov zidne in 15.000 kosov strešne opeke. Gradbeni stroški v tem letu so znašali 4.598 goldinarjev. V sezoni 1719–1720 so se lotili obnavljanja severnega trakta, ki je bil v 17. stoletju nizek in neenoten. V smeri

Vhod v stolp je bil še leta 1676 naravnost iz grajskega dvorišča, nasproti vrat je bil postavljen oltar. Pod njim je bil prostor, kamor je skozi mrežo vodila visoka lestev, saj so ta prostor v tem času uporabljali kot ječo.⁸

Po temeljiti obnovi gradu po potresu so v naslednjih dvesto letih opravljali le najnujnejša vzdrževalna dela, kot so popravila strehe ter krpanje grajskih poslopij in obzidja. Zob časa je močno načenjal slabo vzdrževane grajske objekte. Tako je leta 1667 glavar poročal, da je grajsko obzidje proti samostanu in njegovemu vrtu povsem razmajano in se je pod veliko grajsko sobo že podrla. Popravilo obzidja je gospostvo stalo 400 goldinarjev. Leta 1673 je glavar napravil predračun za najnujnejša dela pri spodnji grajski dvorani, zraven knežje sobe, pri konjskem hlevu in prepereli ograji ob poti v mesto. Glavar je tudi leta 1683 ponovno poročal o slabem stanju grajskega obzidja. Po njegovih besedah je bil zid na mnogih mestih

8 Blaznik, *Škofja Loka in loško gospostvo*, str. 159–161; 257–258.

proti samostanu je bilo staro obzidje tako razmajano, da je težko padajoče kamene nevarno ogrožalo življenje na samostanskem vrtu. Obzidje so temeljito popravili in utrdili s škarpami. Pri poslopju, ki je gledalo proti samostanu, so zrušili star hodnik in ga nadomestili z novim. V prihodnjih dveh letih (1720–1722) so se lotili vzhodnega trakta, ki so ga povsem na novo prezidali. Dvignili so ga na enotno višino s skupnim podstrešjem, ga povezali z železjem in obokali prostore, namenjene registraturi. V ta namen so iz Ljubljane pripeljali 13.000 kosov svodne opeke.⁹ Zaradi izgradnje obokov v veži severovzhodnega stolpa je bilo po celotnem grajskem kompleksu treba spremeniti višino tlakov, stropov, stopnišč ter oken in vrat.

Baročne prezidave so bile zahtevne tudi zaradi visoke nadzidave starih stavbnih struktur. Za eno nadstropje so povišali severovzhodni stolp in tej višini prilagodili celoten vzhodni trakt ter stolp kapele. Tako so najnižji del obzidja nadzidali za tri nadstropja, srednji del za dve nadstropji, renesančni palacij pa prav tako kot severovzhodni stolp za eno nadstropje. Na krožnem jugovzhodnem renesančnem stolpu s kapelo so zgradili tri nadstropja visoko osmerokotno stavbo¹⁰ (primerjaj sl. 7 in 8). Grad je s tem dobil nov videz (sl. 8), njegova podoba se do konca 19. stoletja ni več spremenjala.

Loški grad od leta 1803 do moderne dobe

Sl. 9: Janez Potočnik: Panorama Škofje Loke z gradom iz prve polovice 19. stoletja.
(hrani Loški muzej)

9 Blaznik, *Škofja Loka in loško gospostvo*, str. 262–265.

10 Likar, *Nova odkritja na Loškem gradu*, str. 73.

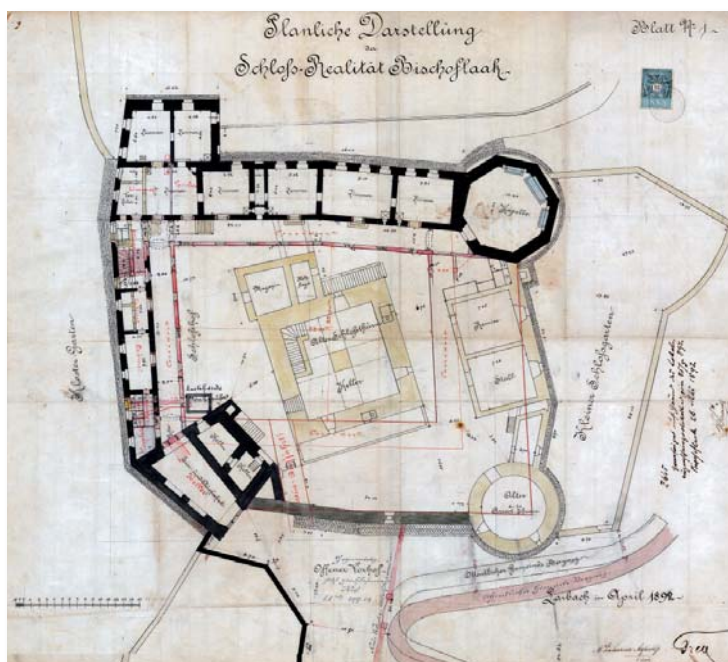
Ko je bilo Loško gospostvo leta 1803 podržavljeno, je tudi grad prevzela država in v njem nastanila razne urade – davkarijo, sodišče, zemljiško knjigo (sl. 9). Leta 1870 ga je kupil največji slovenski industrialec svoje dobe Fidelis Terpinc. Po njegovi smrti (1875) ga je podedovala njegova posvojena hči Emilija Baumgartner, nato pa njene hčerke, ki so ga s posredovanjem svojega očeta Janeza Baumgartnerja konec leta 1890 prodale uršulinskemu samostanu v Škofji Loki, za ceno 10.000 kron. Kupnina je bila v celoti poravnana že 4. januarja, lastninska pravica do gradu pa vknjižena malo kasneje, in sicer 31. januarja 1891.¹¹

Uršulinke so grad kupile, ker so potrebovale nove prostore, da bi razširile svoj vzgojni zavod, saj je število gojenk v internatu naraščalo in je v samostanu primanjkovalo prostora. Takoj po nakupu so začele z obnovo. Delo je prevzel arhitekt Viljem Treo iz Ljubljane, ki je naredil načrte za obnovo (sl. 11, 12, 14) in izročil gradbena dela Kranjski gradbeni družbi iz Ljubljane, s katero je bila sklenjena pogodba za adaptacijo, novogradnjo ter povezavo gradu s samostanom v mestu. Najprej se je pojavilo vprašanje, kaj storiti z osrednjim, dvoriščnim stolpom. Arhitekt Treo je v imenu Uršulinskega zavoda in po svojem strokovnem mnenju prek Okrajnega glavarstva v Kranju poslal naslednje poročilo: *»Najprej se mora porušiti srednji stolp, ker zavzema celotno dvorišče, preprečuje celotni grajski stavbi svetlobo in zrak in se zaradi svoje posebne gradnje ne more za nič porabiti ... Južna stran je zaradi slabih sanitarij vsa uničena in se ne more primerno sanirati. Od daleč se od srednjega stolpa ne vidi drugega kot rob pod ostrejšem in opeka na strehi (sl. 10). Ostrešje je cca. 12 m visoko, staro in okvarjeno ... Ker z visoke strme strehe pada sneg z veliko silo deloma na dvorišče,*

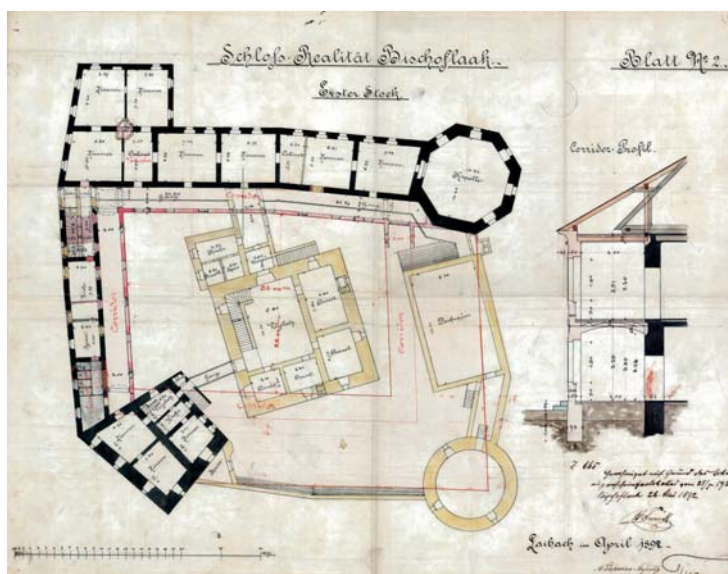

Sl. 10: L. Benesch: Pogled na Loški grad z zahodne strani, leta 1891, tik pred začetkom prenove.

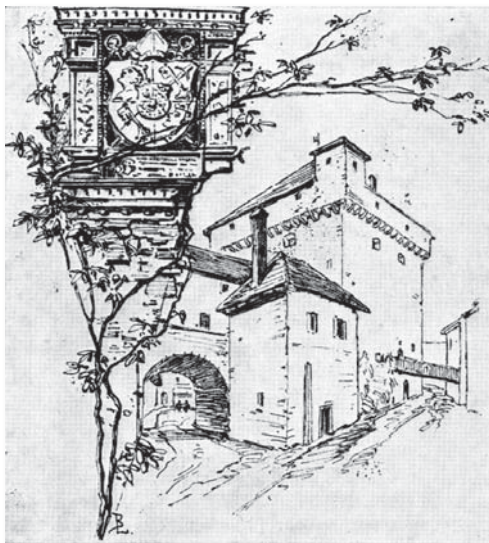
¹¹ Reisp, *Škofjeloški grad*, str. 30; Gorišek, *Škofjeloški grad*, str. 16.

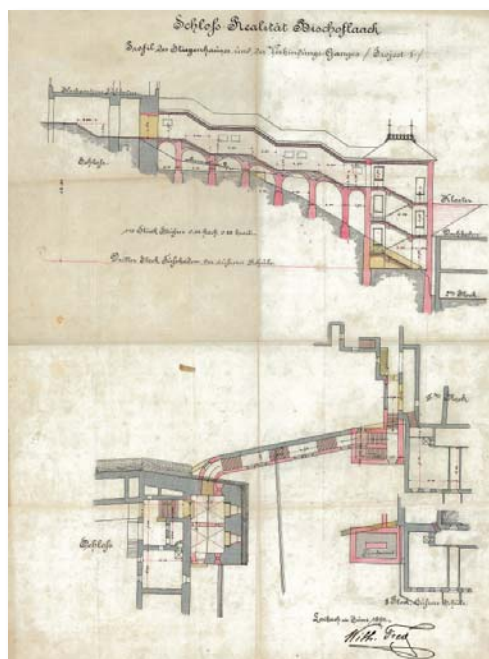
Sl. 11: Prvi list načrta Loškega gradu arhitekta Wiljema Trea, kjer je zabeleženo stanje pritličja pred obnovo in vrisane predvidene prezidave.
(hrani Loški muzej)

Sl. 12: Drugi list načrta Loškega gradu arhitekta Wiljema Trea, kjer je zabeleženo stanje 1. nadstropja pred obnovo in vrisane predvidene prezidave.
(hrani Loški muzej)

Sl. 13: L. Benesch: Pogled na dvorišče Loškega gradu z osrednjim stolpom, leta 1891, tik pred začetkom prenove.

Sl. 14: Tretji list načrta Loškega gradu arhitekta Wiljema Trea, kjer je vidna ena od nerealiziranih variant pokritega stopnišča, ki je povezovalo grad s samostanom v mestu. (hrani Loški muzej)

12 Gorišek, Škofjeloški grad, str. 16, 24–27.

deloma na hodnike in strehe, tako prav lahko nastane velika nesreča ... Najprej mora biti porušen ta stolp, da se bo mogla sanirati ostala zgradba in narediti dvorišče svetlo in zračno. S tem bi naredili prostor za hodnike in odstranili nevarnost za prebivalce stavbe. Stolp ni gradbeni spomenik, ki bi bil deželi v čast in ki mora biti zaščiten pred propadom. Vzdrževanje, saniranje in restavriranje gradu, da bi se ga moglo uporabljati, je nemogoče. Tako grajsko poslopje, kot je sedaj, ne more lastniku nič koristiti. Severni in vzhodni trakt proti mestu, kjer so sedaj uradi in stanovanja, ostanejo nedotaknjeni. Tako ostane tip srednjeveškega gradu nedotaknjen.¹²

25. maja 1892 je Uršulinski zavod od Mestnega občinskega urada v Škofji Loki dobil dovoljenje za rušenje srednjega stolpa (sl. 15) in za zidanje dveh, 3 metre širokih hodnikov na severni in vzhodni dvoriščni strani zgradbe ter za druge adaptacije. Že do konca leta 1891 je bilo zgrajeno pokrito stopnišče, ki je po pobočju hriba povezovalo grad s samostanom v mestu (sl. 14). Leta 1892 so s pomočjo 70 kaznjencev iz Ljubljane v šestih mesecih porušili srednji stolp. Enaka usoda je doletela tudi zahodni del grajskega obzidja. Z manj kakovostnim drobnim gradbenim materialom iz stolpa in obzidja so nasuli dvorišče do današnje višine – za okoli 2.80 m in izravnali prostor med dvoriščem ter vrtom. Iz kakovostnejših kamnitih ostankov so sezidali dva, 3 metre široka hodnika na dvoriščni strani severnega in vzhodnega trakta. Med okroglim stolpom in kapelo so zgradili rekreacijsko dvorano. Obnovili so tudi

kapelo, kjer so popravili razpokane zidove, naredili nova, večja okna in zgradili nov, višji in ožji zvonik. 5. novembra 1893 je nadškof Jakob Missia slovesno blagoslovil obnovljene grajske prostore. Kljub uradnemu odprtju prenovljenih grajskih prostorov so se nekatera gradbena dela v naslednjih letih še nadaljevala. Proti koncu leta 1893 so začeli z obnovo jugozahodnega okroglega stolpa. Povsem so preuredili notranjost ter vgradili nova in večja okna. Leta 1894 je stolp dobil današnjo podobo. V letih 1906–1908 so nad rekreacijsko dvorano zgradili še eno nadstropje, za spalnico gojenk; s tem je bila obnova povsem zaključena. Uršulinski šolski in vzgojni zavod, ki je deloval na gradu (sl. 16), je bil v tem času najlepši in najmodernejši v vsej Avstriji.¹³

Sl. 15: Rušenje osrednjega stolpa na dvorišču Loškega gradu, 1892. (hrani Loški muzej)

Sl. 16: Loški grad po obnovi okrog leta 1900. (zasebna last)

13 Reisp, *Škofjeloški grad*, str. 30; Gorišek, *Škofjeloški grad*, str. 25–29.

Sl. 17: Nemški vojni ujetniki na dvorišču Loškega gradu. *(hrani Loški muzej)*

Sl. 18: Moški KPD na Loškem gradu med leti 1948–1958. *(hrani Loški muzej)*

Uršulinke so svoje vzgojno-izobraževalno poslanstvo nemoteno opravljale vse do 1. svetovne vojne. Škofja Loka v tem obdobju ni bila neposredno na frontni črti, imela je zgolj zaledno funkcijo. Leta 1915 je prostore notranje uršulinske šole na Loškem gradu zasedla vojska. Tu so odprli vojno bolnišnico, kamor so dovažali ranjene vojake s Soške fronte. Notranja šola se je začasno preselila v zgornje nadstropje zunanje šole, ukinjena sta bila tudi oba otroška vrtca. Kljub temu, da je bila šolska dejavnost na Loškem gradu začasno okrnjena, je prišlo do nekakšnega sožitja med vojaško bolnico in samostanskimi šolami. Dekleta so izdelovala darila za ranjence, pripravljala proslave in nabožne igre.¹⁴

Po 1. svetovni vojni so uršulinke nadaljevale vzgojno in šolsko delo vse do leta 1941, ko so Nemci zasedli grad in samostan, zaplenili premoženje, sestre pa pregnali iz Škofje Loke. V gradu so nastanili urade okupacijske oblasti.

Po osvoboditvi je Loški grad zasedla slovenska OZNA. V času od maja do avgusta 1945 je bilo na gradu prehodno zbirno taborišče za Transporte zajetih slovenskih domobrancev in tistih, ki so jih Angleži vračali iz ujetniškega taborišča v Vetrinju pri Celovcu na avstrijskem Koroškem. Na gradu so bila prva zaslišanja, v okolici gradu in Škofje Loke pa tudi izvensodni poboji.¹⁵

Po avgustu 1945 na Loški grad naselijo nemške vojne ujetnike (sl. 17) in organizirajo vojaško bolnišnico.

Po odhodu nemških vojnih ujetnikov (1948) se je na Loškem gradu naselil kazenskopoboljševalni dom (KPD). Jetniki so bivali na gradu (sl. 18) in hodili na delo v tovarno kovinarske, elektro in čevlarske stroke – MOTOR v Vincarjih – nekdanjo Thalerjevo tekstilno tovarno.

Uršulinke se po vojni na Loški grad niso več vrnile, prav tako niso mogle obnoviti šolske dejavnosti, saj je bila ta po novem povsem v pristojnosti države. Vrnile so se zgolj v samostan, ki pa jim ga je nova poveljna oblast leta 1954 z odlokom o razlititvi odvzela skupaj z vsemi drugimi nepremičninami.¹⁶ S pritožbami niso uspele, zato so se morale leta 1961 dokončno izseliti iz Škofje Loke.

Z ukinitvijo kazenskopoboljševalnega doma na Loškem gradu (1958) je grad v upravljanje prevzela Občina Škofja Loka in leta 1959 je v prostorih gradu začel z delom Loški muzej.

14 Jamar-Legat, *Loško šolstvo od 1900 do 1941*, str. 162.

15 Zavadlav, *Sužnjeposestniško kapitalistično gospodarstvo Udbe za Slovenijo*, str. 83.

16 Kolar, *Uršulinke in njihove ustanove v času totalitarnih družbenih razmer na Slovenskem*, str. 132. V.: *Tristo let Ljubljanskih uršulink*.

LITERATURA:

- Bizjak, Matjaž (ur.): *Blaznikov zbornik. Znanstveni prispevki s simpozija ob dvesto letnici sekularizacije freisinške in briksenske posesti na Slovenskem*. Ljubljana : Založba ZRC, Škofja Loka : Muzejsko društvo, 2005.
- Blaznik, Pavle: *Srednjeveški urbarji za Slovenijo. 4. zvezek: Urbarji freisinške škofije*. Viri za zgodovino Slovencev. Ljubljana : SAZU, 1963.
- Blaznik, Pavle: Zgodovinski razvoj freisinškega Loškega gospostva. *Loški razgledi* 19, Škofja Loka : Muzejsko društvo, 1972, str. 15–47.
- Blaznik, Pavle: *Škofja Loka in loško gospostvo (973–1803)*. Škofja Loka : Muzejsko društvo, 1973.
- Gorišek, Doroteja: Škofjeloški grad. Ob stoletnici adaptacije gradu. *Loški razgledi* 40, Škofja Loka : Muzejsko društvo, 1993, str. 15–30.
- Jamar-Legat, Jeja: Loško šolstvo v drugi polovici 19. stoletja. *Loški razgledi* 18, Škofja Loka : Muzejsko društvo, 1971, str. 80–86.
- Jamar-Legat, Jeja: Loško šolstvo od 1900 do 1941. *Loški razgledi* 19, Škofja Loka : Muzejsko društvo, 1972, str. 160–169.
- Kogoj, Marija Jasna (ur.): *Tristo let Ljubljanskih uršulink. Zgodovina samostana, njegovih šol in kulturnih dejavnosti*. Ljubljana : Družina, 2002.
- Kogoj, Marija Jasna: *Uršulinke in njihovo vzgojno poslanstvo*. Ljubljana : Družina, 2006.
- Kolar, Bogdan: Uršulinke in njihove ustanove v času totalitarnih družbenih razmer na Slovenskem. V: *Tristo let ljubljanskih uršulink*. Ljubljana : Družina, 2002, str. 115–135.
- Kos, Franc: *Gradivo za zgodovino Slovencev v srednjem veku, 5. knjiga (1201–1246)*, Ljubljana : Leonova družba, 1928.
- Likar, Darko: Nova odkritja na Loškem gradu ob prenovi starega vhoda. *Loški razgledi* 55, Škofja Loka : Muzejsko društvo, 2009, str. 61–76.
- Makarovič, Gorazd: Grad Vodriž – spomenik zgodnjegotske viteške stanovanjske kulture. *Etnolog* 1 (LII), Ljubljana : SEM, 1991, str. 30–80.
- Makarovič, Gorazd: Pričevanje gotskega stolpa Koblja o stanovanjski kulturi. *Etnolog* 5 (LVI), Ljubljana : SEM, 1995, str. 143–206.
- Pokorn, Franc: Loka. *Dom in svet*, letnik VII, št. 5, Ljubljana : Katoliška tiskarna, 1894.
- Reisp, Branko: *Škofjeloški grad*. Kulturni in naravni spomeniki Slovenije 130, Maribor : Obzorja 1984.
- Simonič, Primož: Spominski plošči o potresu leta 1511. *Loški razgledi* 11, Škofja Loka : Muzejsko društvo, 1964, str. 208–210.
- Stopar, Ivan: *Grajske stavbe v osrednji Sloveniji. I. Gorenjska. Knjiga 3: Med Polhovim Gradcem in Smlednikom*. Ljubljana : Viharnik, 1998.
- Stopar, Ivan: *Svet viteštva. Življenje na srednjeveških gradovih na Slovenskem*. Ljubljana : Viharnik, 2005.
- Štukl, France: Inventar škofjeloškega gradu iz leta 1315. *Loški razgledi* 11, Škofja Loka : Muzejsko društvo, 1964, str. 205–208.
- Štukl, France: Gradivo za stavbno zgodovino Loškega gradu. *Loški razgledi* 14, Škofja Loka :

Muzejsko društvo, 1967, str. 61–67.

Zahn, Josef: *Codex diplomaticus Austriaco–Frisingensis, Fontes rerum Austriacarum. II. Abteilung.* Diplomataria et acta. Oesterreichische Geschichts-Quellen, XXXI. Band. Wien, 1870.

Zahn, Josef: *Codex diplomaticus Austriaco–Frisingensis, II. Band, Fontes rerum Austriacarum. II. Abteilung.* Diplomataria et acta. Oesterreichische Geschichts-Quellen, XXXV. Band. Wien, 1871.

Zahn, Josef: *Codex diplomaticus Austriaco–Frisingensis, III. Band, Fontes rerum Austriacarum. II. Abteilung.* Diplomataria et acta. Oesterreichische Geschichts-Quellen, XXXVI. Band. Wien, 1871.

Zavadlav, Zdenko: *Sužnjeposestniško kapitalistično gospodarstvo Udbe za Slovenijo : prispevki za raziskovanje.* Ljubljana : samozaložba, 2005.

Summary

Loka Castle through the centuries

The beginnings of Loka Castle date back to the second half of the 12th century. A mention from 1202 of a strongly fortified castle in Loka probably refers to Loka Castle. Around 1270, the seat of the stewards was moved there from the nearby Upper Tower on Krancelj.

The main residential building of the original Loka Castle was a multi-storey tower with a square ground plan, which, for the sake of added security and the need for numerous auxiliary buildings, was surrounded with walls within a protected courtyard space, probably already at the beginning of the 13th century.

On 26 March 1511, the original Loka Castle was struck by an earthquake. It was restored between 1513 and 1527 under the guidance of the enterprising Bishop Filip. Since it retained the old medieval plan even after the post-earthquake restoration, it can be concluded that the original castle complex was not demolished but only repaired and improved in the spirit of the new time. The central residential building thus remained a renovated square multi-storey tower, surrounded by walls and strengthened with towers at all four corners.

Over the following 200 years, only the most urgent maintenance work was carried out on the castle, so the teeth of time increasingly gnawed at the castle buildings. The condition was worsened still further by an earthquake in 1691. Bishop Janez Francišek therefore decided on a thorough building intervention in 1716-1722. During this period, the northern and eastern castle wings were renovated and rebuilt, and the appearance of the castle then remained unchanged right up to the end of the 19th century.

With the disestablishment of the Loka estates in 1803, Loka Castle also came into state hands. The Austrian authorities moved various offices here – the tax court and land register. In 1870, the castle was bought by Fidelis Terpinč, who left it to his adopted daughter Emilija, and in 1890 her three daughters sold it to the Ursuline monastery in Škofja Loka. The new owners had the central tower in the courtyard

demolished and thoroughly rebuilt and renovated the entire castle in line with their needs, giving it today's appearance. An Ursuline upbringing and education institute began to function in the renovated castle building, which worked right up to the beginning of the Second World War, when, with the occupation of the castle, the Germans housed the office of the occupation authorities here and expelled the sisters from Škofja Loka. After liberation, the castle was seized by the Slovene OZNA (Department for National Protection) and from May to August 1945 there was a transit collection camp here for captured and returned Slovene home guards. From August 1945, German prisoners of war were housed in the castle and a military hospital was also organised. After the departure of the German prisoners of war in 1948, the premises of Loka Castle were occupied by a penal correctional home, which remained here until its abolition in 1958. The following year, the Municipality of Škofja Loka took over management of the castle and Loka Museum began to function in it.